

מצב החירום הוא הכלל

יצחק לאור פורסם לראשונה: 22.06.2005 00:00 עודכן ב: 24.06.2005 00:00

תיאולוגיה פוליטית, מאת קרל שמיט

תירגם מגרמנית רן הכהן, הוצאת רסלינג, 2005, 96 עמודים

בספריית "אופקים" ראה אור לפני כשנה ספרון מאמרים מאת מארק לילה, "הנפש הנמהרת", שעניינו נקיטת עמדה נחרצת ב"מלחמה הקרה החדשה" באקדמיה האמריקאית וחוגגת בו התקפה על הוגים שונים ש"השמאל האקדמי" עושה בהם שימוש: היידגר, ארנדט, יספרס, בנימין, שמיט, קוז'ב, פוקו ודרידה. יותר מכל מדגים לילה את מות הליברליזם האמריקאי, המצטרף במהירות לשמרנים (הצטרפות מקבילה להתמוטטות מדינת הרווחה המערבית). תהודתו של הספר בארץ היתה אפסית, משום שהליברל הישראלי, בניגוד לעמיתו האמריקאי, אינו יכול להצטרף בקלות למחנה השמרני, גם כאשר אנשיו תומכים ללא סייג במדיניות הזוועה של בנימין נתניהו. בישראל, שבה משחקת הלאומיות תפקיד ראשי, על הליברל להכריע "שמאלה" או "ימינה".

הפרק שכתב לילה על קרל שמיט הוא פרק קלוש אבל המידע בו חשוב. המבקר הגרמני החריף של הליברליזם המשפטי היה למשפטן נאצי כבר ב-1933, ואחרי המלחמה נאסר עליו לשוב וללמד במשך כל שנות חייו. הוא מת בן 96, וסירב עד יום מותו להתחרט על השתתפותו במשטר הזוועות. העובדה שהס"ס לא האמין לאנטישמיות שלו - עובדה שההקדמה לגירסה העברית של "תיאולוגיה פוליטית" מבליטה - נשמעת מוזרה: אז מה אם בס"ס לא אהבו אותו? מצדו, שאל שמיט אחרי המלחמה (כך כותב לילה): מה יותר מכובד? להצטרף להיטלר ב-1933 או לירוק עליו ב-1945? זו כמובן דמגוגיה זולה של מנוול גמור.

אבל בלי הניתוח של שמיט אי אפשר לעניינים סבוכים כמו המיסטיפיקציה של החוק "השווה לכל", כי החוק לא שווה לכל, גם בדמוקרטיה, בעיקר לא בדמוקרטיה שלנו. לכן אין שום דיון פילוסופי בן ימינו - בין במסה החשובה של ג'ודית באטלר (בספרה האחרון מ-2004) על מובלעת האין-חוק של כלא גוואנטאנמו, ובין ב"הומו סאקר" של הפילוסוף האיטלקי ג'ורג'ו אגמבן - היכול להרשות לעצמו לוותר על התרומה של שמיט, ובעיקר על התרומה שלו בספר הזה, "תיאולוגיה פוליטית", בתרגומו המעולה של רן הכהן.

אנסה לתאר את הפרובלמטיקה ששמיט מבהיר באמצעות דוגמה התואמת את המחשבה הליברלית בישראל, זו שאינה רואה כל בעיה תיאורטית במושג "שלטון החוק". הבה ניקח את האסירים היהודים, היושבים בבתי כלא בישראל, בגלל רצח של ערבים. חלק גדול מהם זכה לחנינות חפוזות, לתנאי מאסר דה-לוקס, או שעונשם נקצב, כלומר הם ישתחררו בקרוב. קיצוב העונש הוא אקט שהחוק מתיר, אף שלא בית המשפט ממונה עליו, אלא המדינה. שלטון החוק מתיר למדינה להקל בעונשם של רוצחים או להתעלם מהזכות שלה. מכל מקום, המקבילה לרוצחים הללו, בחשיבה הליברלית בישראל, הם הפלשתינאים מהשטחים, היושבים בבתי כלא ישראלים משום שרצחו יהודים. הליברל תומך, מן הסתם, בשחרורם של האחרונים, לפחות כחלק מן ההסדר בין ישראל למדינה הפלשתינית העתידית, אולי אפילו עכשיו, כ"מחווה של רצון טוב". כאשר משחררים אסירים כאלו, הם משחררים בידי המדינה, העוקפת לצורך כך את העונש שגזר בית המשפט. מותר למדינה לעשות זאת, משום שבית המשפט הוא רק חוליה במשהו רחב יותר הקרוי שלטון החוק.

נפנה עכשיו לדוגמה שהמחשבה הליברלית נכשלת בניסיון להסבירה: האסירים הפלשתינאים, אזרחי ישראל, שרצחו יהודים, כחלק מהמאבק הפלשתינאי. הנה עובדה: כבר עשרות שנים שעונו של אף לא אחד מהם - גם לא אלה המרצים עונש על סיוע לרצח - לא נקצב. כולם יושבים בכלא כבר שנים ארוכות. אף מוסד של המדינה אינו מתייחס אליהם אפילו כאל רוצחים פליליים "רגילים". כאן ניכרת האפליה, שאין לה קשר הכרחי לאזלת ידה של מערכת המשפט. המדינה, בעלת בריתה של מערכת המשפט, אדישה אליהם ואל משפחותיהם.

מהו העיקרון המארגן את ההבדל בין הרוצחים ממוצא יהודי, לבין הרוצחים, או אפילו סייעניהם, ממוצא ערבי? כיצד מוצאים מ"כלל הרוצחים הזוכים לחנינה", כיצד מוצאים מן הכלל הזה האסירים הערבים, אזרחי ישראל? כיצד מצליחים שלטון החוק ומערכת המשפט לעכל בקלות גדולה כל כך את האפליה המאסיווית של אזרחי ישראל הערבים בכל תחום מתחומי החיים? התשובה של שמיט ניתנת בחיבור אחר שלו, "על מושג הפוליטי": רק הריבון (ולא המדינה, או מערכת המשפט, או "שלטון החוק") מבחין בין אויב לידיד. ולענייננו: מבחינת הריבון הישראלי, האסירים הערבים שרצחו יהודים הם "אויבים" (ולא עבריינים, אף שנשפטו במערכת המשפט כעבריינים לכל דבר, והמדינה כולאת אותם כשם שהיא כולאת אחרים). האסירים היהודים שרצחו ערבים הם "משלנו". מבחינת הריבון, היהודים שרצחו ערבים הם "ידידים", אף שנשפטו כעבריינים לכל דבר. בקיצור, למושג המיסטי "שלטון החוק" יש מעט מאוד תרומה לפתרון הקושי, ומשום כך הוא ניכר בכל עליבותו התיאורטית נוכח מקרים כאלה.

מיהו איפוא הריבון בדמוקרטיה שלנו? כאן אנחנו מגיעים למרכז בחיבור הנוכחי של שמיט (שנכתב ב-1929), ולחשיבותו התיאורטית מבחינת הוויכוחים הנוכחיים על 'ו' החיבור המתרופפת בין התואר מדינה יהודית ודמוקרטית. כותב שמיט ב"תיאולוגיה פוליטית": "ההכרעה על החריג היא הכרעה לעילא. נורמה כללית, כפי שמבטאת אותה הקביעה המשפטית התקפה הרגילה, לעולם לא תוכל לתפוס את החריג האבסולוטי, ועל כן לא תוכל גם לבסס את ההכרעה ששורר בה מצב חריג באמת". לשון אחר: הליברל החוקתי לעולם לא יצליח לתאר באמת את היחסים בין המעמד מחוץ לחוק, שמעניקה מדינת ישראל לאזרחיה הערבים, לבין החוק כמערכת מתימטית, שאין בה יוצאים מן הכלל (די להשוות את התפתחות תיאורו של רובינשטיין למעמד החוקתי של הערבים בכל המהדורות של ספרו כדי לראות עד כמה חשובה ההכחשה במבנה הליברלי הזה). התיאור הליברלי יזדקק תמיד למה ששמיט היטיב לתארו כ"מצב חירום". "מצב חירום" איננו לאקונה, או חריג. מצב חירום הוא עיקרון מכונן בהתנהגות הריבון. הריבון זקוק לאין-חוק כדי להשליט את עצמו על מי שאינם חלק ממנו. אי אפשר לתאר את המצב החוקתי של ישראל בלי להביא בחשבון את כל ההתחמיות המשפטיות שבאמצעותם מורדים האזרחים הערבים של ישראל לדרגה של לא-ממש-אזרחים.

כותב שמיט: "רק בהתרחש מצב החירום הופכת לאקטואלית שאלת סובייקט הריבונות, כלומר שאלת הריבונות בכלל". ובהמשך הוא מסיק את המסקנה ששירתה את הנאצים ובזכותה נהפך לפיגורה חשובה כל כך בממשלם: "הזכות לבטל את החוק התקף... היא המאפיין האמיתי של הריבונות". מכאן אפשר להתחיל את תיאור המיסטיפיקציה הגמורה של הבג"ץ בתרבות הישראלית. לא שהמוסד הזה אינו חשוב, אבל המערכת העוסקת בהשלטת החוק אינה יכולה להיות מתוארת רק באורח פורמלי, מתוך הפרדה צורנית בין מה שהחוק עצמו עושה ובין מה שהמדינה "מפרה". בית המשפט הוא רק חלק אחד מהריבון; "מערכת החוק" היא חלק אחר, משלים, ושניהם ממש לא חשובים מנקודת הראות של קורבנות "מצב החירום". "עוקף בג"ץ" אינו תופעה חדשה בתרבות, מה שחדש אצלנו הוא האיום בראש חוצות על בג"ץ: אם לא תקיימו את האפליה של הערבים, נבטל אתכם בשם העם, das Volk. מהו אם כן הכלל? החוק? לא. הריבון הוא הכלל. מיהו הריבון אצלנו? אזרחי המדינה? לא. היהודים. רק האזרחים היהודים. ומה על מיליון הערבים? ובכן, הם "אויבים". לכן, אין תוכן מהותי למשחק הדמוקרטי לגביהם. אף שהם נהנים מחירויות רבות, אין להם כתובת של ממש כדי למחות על

אפלייתם, וכאשר יצאו לחסום כבישים - ירו בהם. זוכרים? לא משום שלא לבשו כתום. ואולי דווקא כן. ואולי היו יורים גם ביהודים, אילו הוגדרו כ"ידידים של האויבים". ומכל מקום, אין מדובר בעניין "זמני". האזרח הערבי אינו יכול אפילו לגור במקומות שהוא בוחר בהם, אפילו אם האדמה רשומה בטאבו על שמו, למרות בג"ץ קציר. שום תיאור של "מצב חירום", אשר יתבטל ביום מן הימים, כאשר... (כאשר מה?), אינו יכול לחלץ את העיוות ממה שנקרא בלשון רופסת "שלטון החוק". החריגים הישראליים מהכלל, מיליון האזרחים הערבים, מפריעים למדינה להיות מדינת חוק. לשון אחר: מדינת החוק תהיה מדינת חוקה רק אם לא יהיו בה ערבים. כהנא עודנו צורח מקברו. ערב מותו כתב הפליט היהודי ואלטר בנימין (שהושפע עמוקות מביקורת המשפט של שמיט): "מסורת המדוכאים מלמדת אותנו, ש'מצב החירום' בו אנו חיים הוא הכלל". לשון אחרת: האם הכיבוש איננו חלק ממשהו רחב יותר?

קרל שמיט. המבקר הגרמני של הליברליזם המשפטי שהיה למשפטן נאצי